

Підсумком діяльності гетьманського уряду по становленню органів влади можна вважати створення нової адміністративної системи. Вона була побудована на чіткій взаємодії між її структурними одиницями, безумовній підпорядкованості та регулярній підзвітності нижчих виконавчих органів перед вищими. Завдяки цим принципам, а також ініціативності, діловій активності й енергійності керівників адміністрацій, гетьманському урядові за досить короткий період вдалося закласти міцні підвалини системи виконавчої влади на місцях.

Список використаних джерел

1. Закони про тимчасовий державний устрій // Державний вісник. – 1918. – 16 травня. – С. 1.
2. ЦДАВО України. – Ф. 1064. Рада міністрів Української Держави. – Оп. 1. – Спр. 255. Закон про перейменування губернських, повітових комісарів в губернських повітових старост (14 травня–1 червня 1918 р.). – 4 арк.
3. Обіжник про сферу діяльності губернських і повітових старост // Державний вісник. – 1918. – 18 липня. – С. 2.
4. Назначен Под. губ. ст. // Слово Подоліи. – 1918. – 19 мая. – С. 3.
5. ЦДАВО України. – Ф. 1793. Подільський губернський староста. – Оп. 1. – Спр. 5. Обіжники МНО та листування про відкриття учбових закладів і признач. директорів в них (3 січня–17 грудня 1918 р.). – 87 арк.
6. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. В 2-х т.: Документально-наукове видання / [упоряд. К. Ю. Галушко]. – Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – 352 с.

*Деревінський Василь Федорович, д-р історичних наук, професор,
Перелука Данило Антонович, студент архітектурного факультету,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ІДЕЯ ЄДНОСТІ І СОБОРНОСТІ У ПОГЛЯДАХ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Ідея єдності і соборності українських земель, а також її незалежності й державного суверенітету, сильної влади ще здавна розпалювала дух до боротьби в серцях нашого народу. Багато поколінь наших побратим тривожилися питанням єдності. Одним із найвпливовіших політичних діячів України в її історії впродовж XIII-XX ст., який зумів об'єднати більшість груп населення у боротьбі за незалежність, був Б. Хмельницький. Видатний гетьман мав свої ідеї і радикальні способи вирішення цього питання, з якими були згодні не всі. На противагу поглядам «ягеллонського легітимізму» козацтво генерувало ідею автономного державного утворення на базі полково-сотенного устрою із збереженням окремої станової юрисдикції під зверхністю гетьмана. Богдан Хмельницький був палким прибічником цього погляду і у серпні 1649 р. перепланував територію країни. Якраз легітимація зверхності

гетьмана і створила в майбутньому можливість коригування автономного стану козацької території, яка була відокремлена в результаті революції.

Важливо відзначити, що вже в перших козацьких угодах з владою, підписаних Б. Хмельницьким, є термін Україна, який поширюється на значно більші території, ніж ті, які підлягали козацькій юрисдикції. Гетьман стверджував, що ще з давніших часів Русь додержувалася грецького закону, тобто православна віра вичленена ним як стрижень тогочасної української державності.

Запропонована О. Оглоблиним концепція двовладдя гетьмана й митрополита дозволяє побачити дуальність процесу соборності - як церковної, так і світської - з двома центрами впливу - Києвом і Чигирином.

Дуальність впливів церковних і світських призвела до визнання головним ворогом внутрішньої єдності унію і уніатів. Так Хмельницький поклав ідею скасування унії.

Тогочасне духовенство вело півстолітню виснажливу боротьбу за виживання, втрачаючи вплив, доходи, монастирі, єпархії, і тепер могло лише мріяти про стан, що передував Брестському собору 1696 р. Представники православ'я із захоплених уніатами регіонів постійно просили захисту й допомоги, яких митрополит надати не міг. Отже, гетьман мусив взяти на себе і функції оборонця православ'я. За гетьманування Хмельницького у 1655 р. відбулася зміна митрополита київського, ним став єпископ луцький і острозький Діонісій Балабан.

Гетьман розумів і велике значення римської віри тому гарантував існування костьолів, але без втручання у православну віру. Він негативно відносився до унії, через думку, що всі церкви несправедливо відсуджені уніатами і мають бути переданими духовенству грецької релігії. Так він боровся за єдність православної церкви.

Піднявши станове повстання, Богдан Хмельницький об'єднав на початковому етапі й інші верстви українського населення проти поляків, уніатів і католиків. Проте варто звернути увагу на той факт, що ще у 1649 р. він вважав своєю вітчизною Річ Посполиту і входження до її складу України сумніву не піддавав.

Українська аристократія була частково сполонізована й окатоличена, перейшла до унії. Проте були і ті, хто зберіг свою прадавню віровчення. Ці аристократи були потенційними прихильниками Хмельницького, і тому він мав перетягнути їх на свій бік. А для того, щоб не поставити на самому початку повстання козацтва у стан ворожнечі до української православної аристократії, що було б стратегічною помилкою, він став притримуватися такого принципу: «Всі посади земські, городські і міські по всіх воєводствах у королівських світських й духовних містах, починаючи від Києва по Білу Церкву, по татарську границю на Задніпров'ї, у воєводстві Чернігівському повинні бути надані й коронованим особам не римської, а грецької віри» [1, с. 56]. Такою думкою він привернув на свій бік якомога більше представників шляхетського стану. Гетьман перебрав на себе королівську монополію затвердження міських

війтів (універсал 8 листопада 1649 р. про затвердження чернігівського війта [1, с. 93-94]).

Козацька держава зразка 1648 р. була першим кроком до оформлення ядра майбутньої соборної України. Зборівський мир став підставою для подальшого розширення української державної території.

Хмельницький був свідомий свого обов'язку захищати територію, що опинилися під козацькою юрисдикцією. Фактично саме гетьману вдалося сформулювати й розпочати практичне втілення в життя лозунгу соборності колишніх земель Київської Русі, що на той час входили до складу Речі Посполитої.

Отже, програма Хмельницького передбачала утворення держави з українсько-білоруським населенням в рамках державних кордонів, колись підвладних великому князю Київському, без земель, що знаходились під владою царя. Цю програму підтримала церква, вона відповідала її завданням повернення єпархій Холмської, Турово-Пінської, Брестської, що знаходились на західних і північних кордонах створюваної держави. Ця програма була співзвучна також інтересам православної аристократії, яка мала в цих землях родинні зв'язки, землі чи права на них. Вона відповідала інтересам українсько-білоруських православних представників усіх верств населення цих регіонів.

Білоцерківський мир 1651 р. призупинив втілення в життя ідеї великої держави. Козацька територія була де-юре згорнута до кордонів Київського воеводства, та козацтво Брацлавщини й Чернігівщини не погодилося з таким розвитком подій. Полковник брацлавський Нечай, відстоюючи свої території, загинув, а полковника чернігівського Подобайла, який також очолював рух опору, гетьман вимушений був навіть закувати в кайдани у Чигирині [2, с. 70]. Полк же Дзиковського взагалі перейшов на Слобожанщину. Вимога прав і вольностей козацтва згодом перетворилася у вимогу автономії козацького регіону.

Головні події і рішення Богдана Хмельницького, щодо утілення ідею про соборну Україну в життя можна поділити на 4 етапи:

«1-й етап (січень - листопад 1648 р.) охоплює розвиток поглядів гетьмана від вимоги автономії козацького регіону до появи задумів домогтися національно-політичного самовизначення українського народу;

2- й етап (грудень 1648 - серпень 1649 рр.) відзначається завершенням процесу формування ідеї соборності незалежної України й невдачею першої спроби її реалізації;

3- й етап (серпень 1649 - квітень 1655 рр.) - час боротьби козацької України за збереження свого існування, внаслідок чого Б.Хмельницький змушений був лише частково вдаватися до реалізації своєї політики возз'єднання українських земель;

4- й етап (травень 1655 - липень 1657 рр.) характеризується активними діями уряду, спрямованими на втілення ідеї соборності, що стала провідною у політичному курсі великого гетьман.»[3, с. 25].

У результаті державотворчої діяльності Хмельницького і його соратників утворилась Українська козацька держава, територія якої охоплювала половину етнічних українських земель, причому понад 4/5 з них входили перед цим до Речі Посполитої.

Сплав козацько-станових і різнокорпоративних інтересів, які відстоював гетьман і його соратники, дозволили виникнути такому оригінальному територіально-адміністративному утворенню як Українська козацька держава.

Взаємини гетьмана й підвладної Війську Запорозькому території та інституцій на ній ретроспективно простежуються в універсалі Богдана Хмельницького шляхті Пінського повіту.

Гетьман перейняв королівські функції. На його користь вилучалися королівщини. Васальні права, які хтось мав здавна надані королями, залишалися і гарантувалися на майбутнє гетьманом. Гетьман став регулятором не лише козацької республіки, але і корпоративного суспільства.

Усім шляхтичам, які виконували присягу, гарантувалося користування прибутками з спадкових маєтків Пінського, Мозирського і Турівського повітів. Отже, зберігалось суди й судочинство за Литовським статутом, і гетьман брав на себе відповідальність гаранта цих прав.

Гетьман намагався зберегти спадковість від королівської влади, вказуючи, що чини, посади і території кожний зберігатиме до кінця життя.

Влада ж на відповідній території, тобто полку, належала місцевому полковнику, підлеглому гетьмана. А щодо інших, які б підлягали їх рішенню розпоряджатися старшинствами, приймаючи до уваги повагу згідно з рекомендацією пінського старшини.

Як висновок можна відмітити, що діяльність Хмельницького справила помітний вплив на становлення українського суспільства. Деякі не притримувалися його звершень, вважаючи його дії хибними. Але не вина гетьмана в тому, що традиційна українська еліта в умовах польського поневолення на середину XVII ст. втратила роль політичного провідника національних інтересів. Водночас Хмельницький несе пряму чи опосередковану відповідальність за допущені помилки. Висунувши ідею соборності українських земель об'єднаних в одному суверенному політичному організмі, він спричинився до роз'єднаності українських територій. Однак своїми діями він із соратниками втілював у життя ідею українського політичного державного об'єднання, яке для українців XIX-XX ст. стала більш живою гетьмансько-козацькою історичною традицією, яка постійно закликала до відновлення державності.

Список використаних джерел

1. Універсали Богдана Хмельницького 1648 - 1657 / І.Крип'якевич, І.Бутич (упор.), В.Смолій та інші.; НАН України, Інститут історії України. - К.: Альтернативи, 1998. - 383 с.,

2. Кривошея В. В. Національна еліта Гетьманщини (Персональний склад і генеалогія. 1648 – 1782 pp.) / В. В. Кривошея. – К. : ІПіЕНД НАНУ, 1998. – Ч. II. – 344 с.

3. Степанков В.С. Богдан Хмельницький і проблема соборності Української держави (1648 - 1657 рр.) // Богдан Хмельницький та його доба. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 400-річчю від дня народження Великого Гетьмана. 24 - 25 жовтня 1995. - К., 1996.

*Дудник Олена Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент,
кафедра історії України Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини*

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ НА УМАНЬЩИНІ В 1917-1918 рр.

100-річчя Української революції та життя за умов війни спонукають українців до нового переосмислення фактів та оцінок української історії. Проблема місцевого самоврядування є однією з найактуальніших як в історичному, так і у сучасному контексті розвитку України. Надзвичайною співзвучністю із сьогоденням вирізняються події визвольних змагань 1917-1921 рр. До важливих завдань історичної науки належить вивчення регіональних особливостей створення і функціонування органів місцевої влади доби Української революції.

Питання формування і діяльності органів місцевого самоврядування в період Української революції активно починає вивчатися лише за доби незалежності України [1-4].

Напередодні подій 1917 р. Уманський повіт за чисельністю населення, ремісничому та сільськогосподарському виробництву, торгівлі займав одне із провідних місць в Київській губернії. За абсолютними показниками, упродовж 1917-1918 рр. чисельність населення повіту становила 406 552 мешканців і посідав друге місце в губернії після Київського повіту. Повітове місто за кількістю населення було одне з найбільших в Київській губернії.

За характером виробництва Уманський повіт Київської губернії був переважно сільськогосподарський. Провідну роль у сільському господарстві повіту продовжувало відігравати виробництво і переробка зерна. Переважало селянство, яке становило 80 відсотків. В десяти населених пунктах Уманського повіту знаходилося кілька цукрових і винокурених заводів, на яких працювали переважно робітники. До того ж, працювало багато різних майстерень, дрібних ремісничих підприємств.

Серйозною перевіркою національної самосвідомості населення, його громадсько-політичної активності стали вибори до органів місцевого самоврядування. За умов становлення реальної державної влади Центральної Ради українцям було вкрай необхідно зайняти міцні позиції на місцях. Вибори в Україні до міських земств в умовах розгортання революції мали свої особливості. Це були перші вибори, які наближалися до демократичних стандартів. Міські вибори стали першою серйозною перевіркою українського руху на здатність конкурувати з російськими партіями. Українські партії